

ANONIMNA KAJKAVSKA DRAMA *HRVATI VU ZADRU*

J a s m i n a L u k e c

UDK 821.163.42.09-2'282

Kajkavska drama *Hrvati vu Zadru* čuva se u Zbirci rukopisa i starih knjiga u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici (konvolut *Igrokazi horvatski i kratka pripovedanja*; sign. R 3273). Riječ je o prijevodu njemačke drame (vojničke igre) *Die Kroaten in Zara* Karla Meisla (1775.–1853.), austrijskog državnog službenika koji je, uz Adolfa Bäuerlea i Josepha Aloisa Gleicha, jedan od glavnih predstavnika bečkog pučkog teatra prije Ferdinanda Raimunda. Meislova drama tiskana je u Beču 1814., iste je godine izvedena u njemačkom kazalištu u Zagrebu, a 1822. prevedena je na kajkavski za potrebe sjemenišnoga kazališta. Analiza će se usmjeriti na kajkavsku inačicu drame iz 1822., na njezine kompozicijske, sadržajne i karakterološke osobine te će uputiti na temeljne ljudske vrijednosti i mane ključne za oblikovanje idejnog supstrata drame.

Ključne riječi: kajkavska drama; Karl Meisl; njemački teatar

Kulturna atmosfera sjeverne Hrvatske krajem 18. i početkom 19. stoljeća obilježena je pojačanim valom germanizacije. Stoga je i dramsko stvaralaštvo usmjereno ugledanju na korpus dramatičara njemačkoga govornog područja. Tome u prilog ide i činjenica da su sjevernohrvatskom građanstvu veze s germanskom kulturom omogućavale i lako dostupne njemačke knjige i novine, kao i novine koje su u Zagrebu izlazile na njemačkom jeziku. Početke njemačkoga

Varoškog kazališta u Zagrebu smještamo u doba oko 1780. godine, kada u nj pristizu njemačke putujuće glumačke družine. Ugledanje u germansku dramsku poetiku traje otprilike do sredine 19. stoljeća, s tim da je dominacija njemačkoga Varoškog teatra kao jedinoga profesionalnog kazališta u Zagrebu nakratko prekinuta 1840. godina, kad je izvedena prva hrvatska izvorna drama *Juran i Sofija* Ivana Kukuljevića.¹ Njemačke putujuće glumačke družine isprava su nastupale u gornjogradskoj gostionici Matejni i gradskoj pivari (1780.–1784.), zatim u južnom krilu napuštenog samostana klarisa u Opatičkoj ulici 20, gdje je u blagovaonici na prvom katu uređena zagrebačka prva javna kazališna dvorana (1784.–1790.). Od 1788. do 1790. njemačko je kazalište nastupalo u Vojković–Oršić–Rauch palači u Matoševoj ulici 9, a potom od 1790. do 1796. u Kulmerovoj kući. Naposljetku, od 1797. do 1834., kada je otvorena novoizgrađena kazališna zgrada na Markovu trgu, to će kazalište djelovati na tzv. Amadéovoj pozornici u Demetrovoj ulici 1, postavši prvim stalnim zagrebačkim kazalištem (Cesarec 2006: 96). Repertoar njemačkoga kazališta sastojao se od djela suvremenih njemačkih autora sentimentalne građanske dramatike, posebice djela Augusta Wilhelma Ifflanda i Augusta von Kotzebua, ali i klasika poput Johanna Wolfganga Goethea i Friedricha Schillera, potom drama Ernsta Benjamina Raupacha, Charlotte Birch-Pfeiffer i Karla von Eckartshausena. To je kazalište podržavao i biskup Maksimilijan Vrhovac, koji je preko upravitelja svojih imanja posredovao pri kupnji ili čak i sam za 26 000 forinti i 50 zlatnika kupio Kulmerovo njemačko kazalište za grofa Antuna Amadéa, velikog župana zagrebačkog (Cesarec 2006: 96–97).

U to doba, na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, osim u njemačkom kazalištu, predstave su se izvodile i u sjemeništu, ali ondje samo tri puta na godinu, odnosno na tri posljednja dana poklada. Sjemenišnu publiku činili su roditelji pitomaca i gradski dostojanstvenici, a njemačko kazalište posjećivali su građani, plemstvo, činovnici i časnici. Repertoar sjemenišnoga kazališta sačinjavao je velik broj

¹ Pod pojmom Varoški teatar Olga Šojat razumijeva Pejačević (1797.–1802.) – Kulmer (1803.–1807.) – Amadéovo kazalište (1807.–1834.), a u širem smislu i sveukupno njemačko kazalište u Zagrebu od 1780. do 1840 (1942–1943: 201).

drama koje su istodobno, na njemačkom jeziku, bile prikazivane i u njemačkom kazalištu (Šojat 1942–1943: 202).²

Danas znamo da su neke njemačke predstave bile prevedene na kajkavski jezik i prerađene za maskulinu pozornicu sjemenišnoga kazališta. Potvrđuju to preradbe djela omiljenih autora na srednjoeuropskoj kazališnoj sceni, ponajprije njemačkih dramatičara poput A. Kotzebua, A. W. Ifflanda i K. von Eckartshausena. Svoju je preradbu, odnosno prijevod na kajkavski, i prikaz na sjemenišnoj pozornici doživjela i drama *Die Kroaten in Zara* Karla Meisla.³ Naime, u zbirci Rukopisa i starih knjiga u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici (NSK) u Zagrebu, pod signaturom R 3273, čuva se konvolut od šest dramskih djela, naslovljenih *Igrokazi horvatski i kratka pripovjedanja* i uvezanih u kartonske korice. Osim djela K. von Eckartshausena (*Krivi sud zvrhu stališa i poroda*), A. W. Ifflanda (*Poslenovič i njegovi sini*), Tituša Brezovačkog (*Diogeneš*) i dvije adaptacije Jakoba Lovrenčića (*Kratka pripovjedanja za prosto ljudctvo* i *Dobreh držanj pripovjedanja*), na listovima 19 do 38 privezano je djelo *Hrvati vu Zadru*, s podnaslovom

² Za sustavniji prikaz rada njemačkog i sjemenišnoga kazališta v. Šojat (1962: 175–184), Batušić (1978: 189–206) i Cesarec (1996: 179–208). Repertoar njemačkog Varoškog teatra, uz povijesni pregled, najdetaljnije je prikazala Breyer (1938).

³ Meisl, austrijski državni službenik i dramatičar, rođen je u Ljubljani 30. lipnja 1775. U Ljubljani je završio srednju školu, potom je preselio u Beč, gdje je stupio u državnu službu, obavljajući dužnost carskog i kraljevskog računovođe i terenskog ratnog povjerenika. Vrhunac karijere bilo mu je imenovanje savjetnikom Pomorskog odjela Carsko-kraljevskog dvorskog ratnog računovodstva (k. k. Marine Unter Commissair; otisnuto i na naslovnici drame *Die Kroaten in Zara*). Uz Adolfa Bäuerlea (1786.–1859.) i Josepha Aloisa Gleicha (1772.–1841.), jedan je od najvažnijih i najpoznatijih bečkih pučkih dramatičara u prvoj polovici 19. stoljeća. Od 1802. do 1844. napisao je oko 200 pučkih igara, a poznat je i po parodijama i travestijama ozbiljnih drama i opera. U povodu svečanog otvorenja obnovljenog Josephstadt Theatera 3. listopada 1822., napisao je prigodno djelo *Posvećenje kuće*, za koje je scensku glazbu skladao Ludwig van Beethoven. Osim kao posebna izdanja, djela su mu skupljena i tiskana u deset svezaka: prvih šest 1820. u Budimpešti, ostala četiri u Beču 1824.–25. Umro je 8. listopada 1853. u Beču. Temeljne informacije o životu i djelu K. Meisla preuzete su iz leksikonskog članka Constanta von Wurzbacha (1867: 284–288) te iz leksikonskih priručnika *Allgemeine Deutsche Biographie* (1906: 305–307) i *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (1975: 199–200).

vojnička igra z tremi pokazi od Karla Meisla, na hrvatski prenešana vu letu 1822. Taj rukopis anonimna autora, veličine 23,5 cm × 19 cm, prijevod je Meislove prije spomenute drame *Die Kroaten in Zara*, koja je, s podnaslovom *Ein militärisches Schauspiel in drey Aufzügen*, otisnuta u Beču 1814., u tiskari Antona von Haykula.⁴ Anonimni je prevoditelj osam godina od izdanja drame na njemačkom jeziku sastavio njezinu kajkavsku inačicu.⁵ Meislova njemačka drama *Die Kroaten in Zara* izvedena je u Amadéovu kazalištu 2. kolovoza 1814. (Breyer 1938: 110),⁶

⁴ Izdanje sadržava 83 stranice i čuva se u Zbirci rukopisa i starih knjiga NSK, sign. RVI-8°-259.

⁵ Za kajkavsku dramsku književnost Meisl je važan zbog još jednog djela. U Zbirci rukopisa i starih knjiga NSK, pod signaturom R 3972, čuva se rukopis anonimne kajkavske dramske adaptacije *Veseli Fricek* (1826.), koji se u hrvatskoj književnoj historiografiji tek rubno spominje, primjerice u radovima Franje Fanceva (1935: 41), dok su se u novije doba njime detaljnije pozabavili I. Cesarec (2006: 111–113) i Kristina Jug (2022: 243–249). Kajkavska adaptacija nastala je prema Meislovoj drami, »oglednom primjerku austrijske bidermajerske dramatike« (Cesarec 2006: 113), *Der lustige Fritz, oder Schläfe, träume, stehe auf, kleide dich an und bessre dich*, tiskanoj u Beču 1819., a izvedenoj u Amadéovu kazalištu 17. rujna 1826. i repriziranoj sljedeće godine u svibnju (Breyer 1936: 102). Anonimna kajkavska adaptacija obrađuje biblijsku temu o sinu koji je otišao na studij u grad, gdje se zabavljao i postao rastrošan. Student Fric se u jednom trenutku svojeg pretjeranog hedonizma pokajao, shvativši da je nanio veliku tugu svojem ocu te se odlučio popraviti. Za pokoru odlučio je otići u vojnike i tako se, služeći domovini, iskupiti za svoje grijehе.

⁶ Osim drama *Die Kroaten in Zara* i *Der Lustige Fritz* u njemačkom je Amadéovu kazalištu od 1802. do 1838. izvedeno još 14 Meislovih drama. To su, slijedom prikazivanja, *Carolo Carolini, der Banditenhauptmann* (igrokaz u pet činova, izveden 28. listopada 1802.; praižvedba u Theater in der Leopoldstadt, 18. kolovoza 1801.), *Odioso, der kleine Teufel oder Der weibliche Abälino* (igrokaz u pet činova, 20. kolovoza 1803.; Theater in der Josefstadt, 27. veljače 1817.), *Die Fee aus Frankreich oder Die Liebesqualen eines Hagestolzen* (farsa s pjevanjem u dva čina, 8. siječnja 1826.; Theater in der Leopoldstadt, 23. studenog 1821.), *Der Kirchttag in Petersdorf oder Die beiden Nachtwächter* (farsa s pjevanjem u tri čina, 23. srpnja 1826.; Theater in der Leopoldstadt, 21. kolovoza 1819.), *Die Rettung durch die Sparkasse* (predstava s pjevanjem u tri čina, 8. listopada 1826.; Theater in der Josefstadt, 21. svibnja 1824.), *Die Vermählung auf der Zauberinsel* (čarobna igra s pjevanjem u dva čina, 18. prosinca 1826.; Theater an der Wien, 27. lipnja 1828.), *Orpheus*

iste godine kada je i tiskana u Beču. Na kajkavsku adaptaciju prvi je upozorio Vladimir Gudel u svojoj sintetskoj knjižici o starim kajkavskim dramama, dijelovi koje su prethodno bili objavljeni u *Viencu*, ali se nije upuštao u njezinu analizu (1900: 47–48). Jedini domaći književni povjesničar koji se detaljnije pozabavio kajkavskim prerađbama i prijevodima stranih drama bio je Nikola Andrić (1901: 56–60), pa su i njegove informacije o samom Meislu i o kajkavskom prijevodu drame prilično detaljne i informativne, a upustio se i u analizu njezina sadržaja, naglasivši da je kajkavski prijevod »od jedinih plodova starije naše kajkavske prijevodne dramatike, koje se danas može pročitati s nekim višim domovinskim i patriotskim interesom, pa da *nije* prijevod, moglo bi se davati i s velikim uspjehom na novoj pozornici hrvatskoga kazališta, jer je zaista od jedinih pozitivnih ostataka književnih, što ih je ostavila med nama kratkotrajna vlada velike francuske nacije« (1901: 57). Tridesetak godina poslije Andrića o kajkavskom je prijevodu pisala i Antonija Kassowitz-Cvijić u časopisu *Hrvatska revija* (1931: 172–177), pri čem je gotovo cijeli rad posvetila sadržaju drame *Hrvati vu Zadru*.⁷ Rubno, Meisla i

und Euridice oder So geht es im Olymp zu (travestija u tri čina, 20. prosinca 1826.; Theater in der Leopoldstadt, 20. veljače 1813.), *Die Liebesabenteuer in Strümpfelbach* (farsa u dva čina, 8. veljače 1827.; Theater in der Josefstadt, 3. svibnja 1823.), *Das Gespenst in Krähwinkel* (farsa s pjevanjem u 2 čina, 31. svibnja 1827.; Theater in der Josefstadt, 11. prosinca 1823.), *Die Heirat durch die Güterlotterie* (komedija u jednom činu, 20. lipnja 1827.; Theater in der Leopoldstadt, 3. srpnja 1816.), *Honcziczek Tolpatsch oder Ein Tag in Wien* (farsa u tri čina, 24. veljače 1832.; Theater in der Josefstadt, 17. travnja 1828.), *Julerl, die Putzmacherin* (farsa u dva čina, 6. svibnja 1832.; Theater in der Leopoldstadt, 12. rujna 1829.), *Othellerl, der Mohr von Wien* (parodija s pjevanjem, 21. veljače 1835.; Theater an der Wien, 6. lipnja 1829.) i *Das Gespenst auf der Bastei* (farsa s pjevanjem u dva čina, 9. prosinca 1838.; Theater in der Leopoldstadt, 1. listopada 1819.).

Svi podaci o dramskim naslovima i terminima izvedbi u Amadéovu kazalištu preuzeti su iz Breyer (1938: 92–129), termini praižvedaba u Theater in der Leopoldstadt preuzeti su iz Hadamovsky (1934: 115–275), praižvedbe u Theater in der Josefstadt iz Rommel (1952: 1050) i Bauer; Kropatschek (1988: 240–248), a za Theater an der Wien iz Rommel (1952: 1052).

⁷ Njezin rad, pozivajući se pritom na svjedočanstvo Emilija Laszowskog u *Narodnoj starini* (1931, knj. 10, str. 94), donosi i jednu digresiju: spominje da je Meislova drama tiskana 1814. u Beču, a već su je iste godine Zagrepčani gledali u Amadéovu kazalištu. U

njegovu njemačku dramu spominju Ivan Cesarec u *Kataloškom popisu drama* na kraju svoje studije u zborniku *Kajkaviana Croatica* (1996: 206) te deset godina poslije u zborniku o Maksimilijanu Vrhovcu, u tekstu posvećenom sjemenišnom kazalištu u Zagrebu i biskupovu utjecaju na nj (2006: 99, 105), potom Nikola Batušić u knjizi *Stara kajkavska drama*, navodeći Meislovu njemačku dramu kao primjer oznake vrste kazališnog djela – vojničke igre – koja je »doslovan prijevod s njemačkoga jezika gdje postoji izraz *das Militärschauspiel* koji označava djelo s prizorima iz vojničkoga života« (2002: 40). Meislovu dramu i njezin kajkavski prijevod nije mogla izbjeći Kristina Jug u knjizi *Kazalište na Kaptolu. Anonimne kajkavske dramske adaptacije s kraja 18. i početka 19. stoljeća* (2022: 315–319). Njezin prilog, oslanjajući se na Andrićeve spoznaje te posebice na zapažanja A. Kassowitz-Cvijić, donosi sadržaj dramske adaptacije i analizu dramskih lica, pri čem tekst kajkavskog prijevoda uopće nije konzultiran, premda je dostupan u Zbirci rukopisa i starih knjiga NSK.

to je doba njemačkom glumačkom družinom upravljao glumac Joseph Bubenhofen (prema Breyer bio je direktor njemačkog kazališta od 1803. do 1817; 1938: 30), koji je, u povodu povratka bana Gyulaya u Zagreb, odlučio sa svojom družinom izvesti najnoviju Meislovu dramu kao »uspomenu na nedavno sasvim očišćene prekosavske pokrajine iza francuske petgodišnje vladavine«. Nadalje, tadašnji zagrebački podžupan Franjo Dolovec za tu svečanu predstavu zamolio je generala iz Karlovca i slunjsku pukovnicu da posude francuske uniforme. Putem kazališne cedulje publici su obećana i velika iznenađenja. Bubenhofen, piše Kassowitz-Cvijić, nije blefirao publici, ali je glumac Zeinecke (Zeineke u Laszowskog) »sasvim zatajio« jer obećane nove dekoracije koje je trebao isporučiti nisu bile završene na vrijeme. Također, nije uspio ni obećani vatromet u Tuškancu koji je priredio Talijan Stjepan Marcuzzi. Glavni je krivac ispao direktor Bubenhofen, koji je protiv Zeineckea podnio tužbu varoškom magistratu koji je vodio nadzor nad njemačkim kazalištem i nad njegovom blagajnom. Magistrat je u neizvršenu zadatak vidio težak prijestup pa su u zatvoru završili Zeinecke (tri dana), Marcuzzi (dva dana), ali i Bubenhofen (jedan dan). Unatoč tome, predstava je bila dobro posjećena, pa je kazališna blagajna uprihodila 536 forinti u papirnatom, osam forinti u bakrenom te tri forinte i 30 krajcara u srebrnom novcu. Usto, dosta novca zaradila je i varoška blagajna (1931: 176). Probleme s izvođenjem Meislove drame navodi i Breyer (1938: 41–42).

U nastavku donosimo kratak sadržaj drame. Zadarska tvrđava još je jedina u Dalmaciji pod francuskom zastavom. Francusku posadu sačinjavaju Glavar grada, Major/Poglavica, dvojica časnika te »Jeden strašen« i hrvatski časnici (»Hrvati u neprijateljski francuski službi«), vojvode Elič i Štrenič, namjesnici Maksimič i Orovič, stražmeštri Poterič i Aleksič te vojnici Gregorič i Ilijaš, koji ne znaju što se događa izvan zidina zadarske tvrđave pa još uvijek služe Napoleonu, nesvjesni da car Franjo ponovno osvaja preotete mu pokrajine. Hrvatski vojnici u zbijenim redovima s mora i s kopna spremaju napad na Zadar. Zanimljivo je da Hrvate, čak i kada naslute kraj francuske vladavine, francuska posada uvjerava da su to samo buntovnici koji prosvjeduju protiv svojih francuskih gospodara. Glavnu riječ tada preuzima mlada Marica (u popisu osoba na početku drame navedena kao Jalža Maruška), zaručnica stražmeštra i francuskog podanika Poteriča, koja odlučuje krišom ući u tvrđavu kako bi se sastala sa svojim zaručnikom i izvijestila njegove vojnike o ratnoj situaciji. Krčma Čeha Venceslava mjesto je gdje se sastaju hrvatski vojnici, ali i francuski koji ih uhode. Poterič je svoju zaručnicu Maricu smjestio u Venceslavovu krčmu što je kod njegove supruge Veselke izazvalo ljubomoru jer je umislila da se Marica zagledala u njezina ostarjela supruga pa ju je prokazala zapovjedniku tvrđave. Poterič, potresen Maričinih riječima kojima ga ona uvjerava da zapravo puca na svoju braću, naređuje svojim vojnicima pružanje otpora i izlaz iz tvrđave. Nastaje metež, Hrvati se bune i bacaju topove niz zidine, a francuski zapovjednik naposljetku odlučuje pustiti Hrvate i tražiti poštenu pogodbu. Marica je zbog svog hrabrog čina dovedena pred ratno vijeće i prijeti joj se strijeljanjem. Posljednja scena smještena je u oslobođeni Zadar, a francuska vojska iz tvrđave izlazi zarobljena. Poterič je postavljen za gradskog namjesnika, svoje vojnike vodi izvan grada i govori im da je Marica zaslužna za njihovu slobodu, ne znajući još da je spašena strijeljanja. Drama završava vijanjem hrvatske zastave na gradskom nasipu i na brodovima te ponovnim sjedinjenjem razdvojenih ljubavnika.

Tema je drame aktualno politička: oslobađanje Zadra od francuske vojske, što odgovara podnaslovu »vojnička igra« (*»das Militärschauspiel«*) koji označava djelo s prizorima iz vojničkog života.⁸ Iako je tema ratna i aktualna (sukob hrvat-

⁸ Usporede li se oznake za unutarnju podjelu dramskog djela u izvorniku i prijevodu, zapaža se da se kajkavski prevoditelj za oznaku čina odlučio za termin *pokaz* (njemački

skih i francuskih vojnika), ono što zapravo čini idejni supstrat drame jest ljubav: ljubav žene prema muškarcu, i obratno, te ljubav prema domovini. Marica je pravi dramski akter – pokretač ključnih zbivanja:

Marica: Ja sem z Karlovca rodom i zovem se Jalža Marica Gregič. Vre tri lete jesem z stražmeštrom Poteričem zaručena koj ovdi med gradskom vojskum leži. Kad neprijатели pred malo vremena v naš orsag narinuli su, nit sem mira ni pokoja više doma imala. Njegovu sreću budeš ti z njim delila, mislila sem ja. Ja zvezala sem moju malu torbicu i otpravila se na ov mali put. Pod ščitom jedne rođene mužakinje dospela sem do taborišča koje zapira ovog varoša. V noči premeznula sem se čez straže, dokle prvoga od vašeh našla sem, kojemu radujuča ogrljaj sem dala i pri kojem mene javila sem.⁹ (Prvi pokaz, izlaz drugi, f. 20v–21r)

Zahvaljujući njezinu hrabru i spretnu činu, hrvatski su vojnici oslobođeni:

Marica: Zato sem se ja otpravila na put, zato sem ostavila plačuču majku i ljubeznu domovinu. Glavaru v mojem narodnom meste zaufala sem ja moje misli, dobila sem sloboščinu do taborišča pojti, neprijatelske straže prevarila sem po tom da su me lovci vojnički tja do njih preganjati morali. Nut sada sem ovdi, stanovito veseli me da dragoga vidim, ali vezda ni časa za ljubav. Je vreme za junačtva. Poterič, domovina i ljubav poziva te z najlepšum plačum koju ikad koj srečen steči more. Blago meni ako ti volju imaš za njum potakati. (Prvi pokaz, izlaz osmi, f. 24r)

Marica: Pogodil? Tu reč ne razmem ja! Vi imate bogactvo sveta u vašeh šakah, ali me ne bi mogli pogoditi, preveč siromački bili bi za to. Gde glas ljubavi domovinske vu srcu govori, tu ne treba nikakvo pogađanje. Taj odluček zišel je iz moje duše, ja nemam nikakvog skupkrivca zvan mene samu...

adekvat *Aufzug*), a za odsječak čina, današnji prizor, izabrao je termin *izlaz* (njemački adekvat *Auftritt*). Prvi *pokaz* sastoji se od 14 *izlaza*, drugi *pokaz* od 16 *izlaza*, a *trejti pokaz* je najduži, obuhvaća 19 *izlaza*.

⁹ Sve navode iz drame transkribirala je autorica članka.

Vi čete istinu čuti prez otezanja. Vre kak dete navčila sem se kruto moju domovinu i njejnog pravednoga ladavca ljubiti. Ded, vujec i otec, vsi osedili u njegovih službah, nigdar nisu njegvo ime prez blagoslavjenja zgovorili. Pohlepno sem ja to nagnenje poprijela i kad kesne zreleša čutenja u meni su se razvijala, verno sem prve nauke zadržala. Strahote ke su od vas u blizini mojih domajev prevlačile se, u mojih prsah zbudile su goručje odurjavanje. Tote spoznala sem se z mojim Poteričem – on je mislil kao ja, on je ljubil kao ja, on je odurjavao kako ja. Mi smo bili zjediniti...

Zadnji nesrečni rat je nas od strani starinske domovine razdvojil. Ja sem vehnula od žalosti i većput gledala sem plačuč za onemi prek gorami, gde srečnēši domoroci ostali su pod starih ladanjem. Ali gdo more proti moći roka? Samo ufanje bolše budućnosti je mene zdržavalo. Moji domoroci morali su po dalkeh orsagih za dalku nameru krv zležati. Dva moji braci na ledinah ledveneh v Ruski pokopani ležiju, moga oca zatukla je žalost. Sad sem ja prisegla za fantenje! (Trejti pokaz, izlaz četrti, f. 34r)

Maričin zaručnik Poterič primjer je hrabra i odana junaka, kojeg obilježava vjernost zaručnici Marici s jedne i domovini s druge strane:

Poterič: Viteška devico, ti mene zbudavaš iz onoga sna koteri predugo moja čutenja zaglušal je. Nu, ja ću delati, ja ću taki činiti mojem vrlem domoroecem. Je li bi z istine mogla ti veruvati da vu ovom srcu ikad nagnenje za domovinu i kralja vgasilo se je? Samo neznanost vezdašnjega stvarih stališa mene je nazad zdržala, drugač bil bi ja davna napravil.

Marica: Sada spoznajem je tebe opet. Hodi k mojemu srcu, sada poljubim tebe z razkošjem zvršene ljubavi. Vendar ti sam ništa ne premoreš, tvoja odluka mora sve tvoje skupvojake oživiti. (Prvi pokaz, izlaz osmi, f. 24r–24v)

U trenutku kad Marici prijeti smrt, ona ne posustaje: i dalje se vodi ljubavlju prema domovini i željom da hrvatski vojnici budu oslobođeni:

Marica: ... Baš vezda življenje bi imalo dragotu za me kad stari red povrnul se bude. Ali ovak umreti je živeti neprestance u spomenku zahvalne domovine.

Nikakve suze! Smejuč hoću stupiti pred stolicu Božju koj na ljubav domovine z dopadnostjum gleda. (Trejti pokaz, izlaz trinajsti, f. 36v)

Na kraju, francuska vojska odlazi iz grada, a razjedinjeni se ljubavnici sje-dinjuju:

Poterič: Vse kaj razdruženo bilo, nahada se opet. Gospoctvo ljubavi stupi na mesto gospodovanja sile. Odeljena srca zjediniju se opet.

Marica: Pak naša domovina srečna bude.

Poterič: Vojska z grada odlazi. Naša zastava prhanče po sipu gradovnom i po lađah. Zato pozdravite blagodarnu zastavu z tem veselem glasom: Dika tebi štīt vse sreče, domovinska zastav blaga! (Trejti pokaz, izlaz devetnajsti, f. 37v–38 r)

Antipodi Marici i Poteriču jesu Venceslav, vlasnik krčme podrijetlom iz Češke (*Ja sem Čeh i nijeden Čeh ikada ne bil izdajnik sve domovine!*; prvi pokaz, izlaz četirinajsti, f. 26r), i Veselka, njegova supruga. Dok Maricu i Poteriča, mladi par, obilježava bezuvjetna ljubav, odnos starijih Venceslava i Veselke obilježen je nepovjerenjem i Veselkinom ljubomorom. Naime, Veselka je bila ljubomorna na Maricu jer je umislila da je s njezinim Venceslavom u ljubavnoj vezi pa ju je prokazala Glavaru grada, što je umalo dovelo do Maričina pogubljenja.

Veselka: Kakov stališ! Moj siroma muž je morebiti mrtev, ar su strašno na vojake siromaške pucali. Pak je vsemu kriva prokleta ljubosumnost! Osebito v stareh glavah ne bi morala bivati. (Čuju se puške.) Vre opet! Kaj bude još z nas postalo?! (Trejti pokaz, izlaz prvi, f. 33r)

Na kraju je Veselka shvatila da je njezina sumnja u Venceslava bila neopravdana i da je pogriješila, pa je s Maricom uspostavila i prijateljski odnos.

Marica [obraća se Veselki]: Za malo ali dugo časa bude vendar naša zastava na ovem sipi prhantala, ter Poterič i moji domoroci budu vleznuili: Onda ga vodi na moj grob da prijazne suze z mojem prahom zmešaju se. Reci mojemu Poteriču da ja samo njega jedinoga na tom svetu ne rada ostavljam, da je moja ljubljena senja bila na njegovoj desnici po domajskom travniku, opet

srečnoj meni po cesarskom ladanju življenju se radovati. Nezagodnost je drugač odločila. Ona nas deli. Povedi njemu moje umirajuče oko, budi blagoslov njemu. (Trejti pokaz, izlaz trinajsti, f. 36v)

U drami se pojavljuje još jedan lik, ključan za razvoj dramske radnje. Riječ je o Ivanu, mladu muškarcu zaposlenom u Venceslavovoj krčmi. On na nekoliko mjesta u drami (posebice u replikama sa starim Venceslavom) naglašava svoju mladost, dok je u replikama s Veselkom sklon moraliziranju:

Ivan (plače): O, ti siromaški, zmed vseh Ivanov, zakaj moraš ti tebe tu streliti predi neg si 90 let star? Ja nisem neprijatelom moje žive dni ništa včinil...

Da bi ja moč imel, još bi danas varoška vrata otprl, samo da bi pucanju konec bil. Niti jenkrat spat je moči pred vikum i stiskum, i kaj dojde otud ako človek spat ne more? On spade z tela (z mesa), zgubi jesti želju, bude bolesten i vumre. Ako me kugle ne zgodiju, tak umrem ovem načinom. O ti, ubogi Ivan!

Sada sem vsu ljubav proti vam, gospone, zgubil. Ja neču umreti, ja nerad umrem, ja ne budem umrl. Glej, ako taki vam za moje življenje ne skrbi, vendar jesu drugi ljudi kojem ne to vsejedno. Ja se morem oženiti, kak brže najdem ženu. (Prvi pokaz, izlaz trejti, f. 22r)

Ivan (z smešnem kretanjem): Ja sem vre mrtev, najte mene drugikat zatuči, ubite rajši moju gospodaricu Veselku, ona je kriva mojoj zvedlivosti!...

Zakaj ste vi, gospa Veselka, tak protivna radost? U me najte nikakvo ufanje postavljati ako vdova postanete, ar jednu tak mungastu guzinu ne bi mogel potrebuвати...

Sram vas budi, gospa Veselka, tak stara i još tak bedasta. Ja sem večput čul da stari gorši nego mladi jesu. Zbog vašeg staroga ščrbaka ne bi si ni jedna divojka zub hotela vgristi. Strgajte si vezda vse lasi, ako koje još imate, vre je prekesno. Moj siroma gospon bude od olovneh trnin vumrl...

Kaj bi se i ja skupstreliti dal? Aj, tako mi zdravja! Ja sem još premlad za to! Gospa je kriva! Ja spiram od toga moje ruke. Z vekšinum žene spraviju svoje muže v grob! (Drugi pokaz, izlaz trinajsti, f. 31r–31v)

U izlazu desetom prvog *pokaza* čak potiče Veselkinu ljubomoru i sumnju u Venceslava:

Ivan: Kak lepo njoj [Marici, op. a.] vgađa [Venceslav, op. a.], drži se okol nje kao pes u čonu.

Veselka: Vu bolte bude nju sprevađal?

Ivan: Tu bi se človek skončal. Kak more to jadna mila tovarušica podnesti?

Veselka: Da bi ja samo stanovito znala.

Ivan: Njegva nevernost je tak očita, kak voda u dežđu.

Veselka: Ja uboga, vkanjena žena.

Ivan: Ja bi se zbog vas rasplakal skoro. Da vam samo pomoći morem. Prikazite vendar meni vašu zaufanost i nagnjenje.

Veselka: Preveč i naglo iščeš. Ja ču vendar tvoju vernost zezvedati.

Ivan: Ja sem veren kako oplatnica pod vozom. (Prvi pokaz, izlaz deseti, f. 25r)

Na kraju ipak pomirljivo nastupa, umiruje Veselku i kudi je zbog njezine ljubomore:

Ivan: Da sem ja g. Venceslav, gospa Veselka, morali bi tri meseca za menum na koleni kozlati predi neg bi se milostivo oprositi dal. Kaj mislite, g. Veselka, kakva je to sreča vu ovom za muže dragom vremenu samo i pol muža imati? Ter ako još rat potrpi, tak bude jeden človek, na pol tak lep kak ja, na tri žene došel. Zato treba jednu tak retku stvar kak sad muž je vu poštenju držati, a ne z ljubosumnostjum trapiti...

Kad ja na taj razgovorom dojdem, jezika nemrem zdržati kaj sumnju imati. Ako muž i otajni pohod čini, tak mu pametna žena naj dobro veselje želi i misli: Bolje tako neg nikako. Da bi g. Veselka to bila sledela, ne bi mi sad okol štapali kakti štroki. (Trejti pokaz, izlaz dvanajsti, f. 35 v–36r)

Na kraju trećeg *pokaza* Venceslav oprašta Veselki, a pretjeranu ljubomoru objašnjava velikom ljubavlju prema njemu:

Venceslav: ... Je li ja moju Veselku najdem. Ona mi je vnogo neprilike zrokuvala, ta žena, ali me i tak rada imala. Zato se na me i sumljila. ... Stari su kakti suho drvo – i oni su večkrat mlade pohlepnosti, pak razbornost stalnu žene ljubiju! (Trejti pokaz, izlaz osamnajsti, f. 37v)

Drama završava sretno, Zadar je oslobođen, u posljednjem *izlazu* vidi se prolazak francuske vojske, polaganje oružja, čuju se topovi. Mladi zaljubljenici, Marica i Poterič, te stariji par, Veselka i Venceslav, ponovno su zajedno. I upravo je u njihovu sjedinjenju idejni temelj drame, a prizori iz okupirana Zadra tek su sporedna kulisa. Marica i Poterič likovi su koje karakterizira međusobna ljubav s jedne te ljubav prema domovini s druge strane, dok je odnos Veselke i Venceslava obilježen ljubomorom i tobožnjom nevjerom. Glavni pokretači radnje ženski su likovi (Marica i Veselka), koji stoje uz bok muškim protagonistima (vojnicima), a njihovi postupci uzrokuju značajne promjene u dramskoj radnji. Dok Maricu karakterizira hrabrost i vjernost, pa je zbog odanosti domovini spremna žrtvovati čak i ljubav prema voljenom Poteriču, staru Veselku obilježavaju strah i sumnja u nevjeru supruga Venceslava. Osim njih, za dramsku je situaciju važan i lik Ivana, nestašna mlada službenika u Venceslavovoj krčmi koji dodatno raspiruje Veselkine sumnje, a njegove replike daju drami humorističan prizvuk.

Na kraju, zapažanje A. Kassowitz-Cvijić, koja ustvrđuje da »anonimni prevađač [...] nikad ne spominje ime Franje I., već samo 'ladavca' ili 'cesara'« (1931: 175–176), nije točno jer se u replikama Marice i Poteriča Franjino ime spominje na nekoliko mjesta:

Marica: Tako nisu naši mislili. Jedva se je vojska stare domovine približala, vre zbudilo se je junačтво staro u mužih kem si ti negda sličan bil. Oni su oružje proti svem tržitelom obrnuli i vidi vre jesmo opet kako predi. Franc je opet naš ladavec, pod starom, ljubeznom zastavom vojuju tvoja bratja, a ti, zbog kojega sem ja ohola bila, kajti sem velika od tebe u hipu potreboče nadejala se, ti daješ vatru vse podjedno na tvoje domoroce, kajti jenput tak zapoved je. (Prvi pokaz, izlaz osmi, f. 24r)

Poterič: ... Ona [Marica, op. a.] je došla nas obuditi iz razmornoga sna. Gdo od nas ne se žalostjum od ljubljenog očinskoga orsaga odelil? On ni bil već naš cesar, ali zval se je vendar naš Franc.

Ilija: Naš Franc!

Vsi: Naš dobri Franjo! (Prvi pokaz, izlaz trinajsti, f. 26r)...

Vsi: Mi sledimo vsi tebe.

Marica: Tak docvita gospoctvo ljubavi u srcih verenikov.

Poterič: Stupite bliže oko mene. Svetli je to hip, velik je čin s kojim smo se zestali.

Ilija: Franc bude nam zahvalil. Koj more tu veliko biti? (Prvi pokaz, izlaz četirinajsti, f. 26v; podebljane riječi istaknula J. L.)

* * *

Drama *Hrvati vu Zadru* (1822) anonimnoga kajkavskog prevoditelja pripada korpusu kajkavskih rukopisnih drama pohranjenih u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici od kojih je tek mali broj tiskan i dostupan širem krugu čitatelja. Riječ je dijelu dramskoga korpusa koji ne privlači (pre)veliku pažnju istraživača jer su rukopisi često u lošem stanju i teško čitljivi. Zbog svega navedenog velik dio građe tek čeka sustavniju tekstološku obradu. Izvorna drama na njemačkom, *Die Kroaten in Zara*, autora Karla Meisla, jednog od glavnih predstavnika bečkog pučkog teatra prije Ferdinanda Raimunda, otisnuta je 1814. i iste godine izvedena u zagrebačkom Amedéovu kazalištu, a osam godina nakon tiskanja/izvedbe prevedena je na kajkavski jezik za potrebe sjemenišnoga kazališta. Kajkavski nam je prevoditelj ostavio doslovan prijevod, što potvrđuje bogatstvo i zrelost kajkavskog jezika, kao i činjenicu da je svjetovna dramska prevoditeljska književnost kajkavske Hrvatske bila visoko razvijena. Dok je njemačko kazalište preko putujućih njemačkih družina promicalo njemački jezik i germansku kulturu, kajkavske su drame bile dokaz da je kajkavski bio živ jezik kojim se u kazalištu širila nacionalna svijest, kao svojevrsan uvod u zbivanja sljedećih godina. Iako je primjer preradbenog zahvata – prijevoda – anonimnog autora, ovu je kajkavsku inačicu potrebno prihvatiti kao autorski, stvaralački doprinos onodobnoj kajkavskoj književnosti. Jedan od ciljeva daljnjeg istraživanja mogao bi biti pokušaj utvrđivanja autora prijevoda, a s obzirom na to da se u drami pojavljuju štokavizmi i ikavizmi, može se zaključiti da prevoditelj i nije bio pravi kajkavac.

IZVORI

Hrvati vu Zadru. Vojnička igra z tremi pokazi od Karola Meisl na hrvatski prenešena vu letu 1822., Igrokazi horvatski i kratka pripovedanja, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zbirka rukopisa i starih knjiga, sign. R 3273.

Meisl, Karl. 1814. *Die Kroaten in Zara. Ein militärisches Schauspiel in drey Aufzügen*. Gedruckt bey Anton v. Haykul, Wien. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zbirka rukopisa i starih knjiga, sign. RVI-8°-259.

LITERATURA

Allgemeine Deutsche Biographie. 1906. Zweiundfünfzigster Band 52, Linker–Paul, Verlag von Duncker & Humblot, Leipzig, str. 305–307.

Andrić, Nikola. 1901. »Izvori starih kajkavskih drama«. *Rad JAZU*, knjiga 146, str. 5–77.

Batušić, Nikola. 1978. *Povijest hrvatskoga kazališta*. Školska knjiga, Zagreb.

Batušić, Nikola. 2002. *Starija kajkavska drama. Studije i rasprave*. Disput, Zagreb.

Bauer, Anton; Kropatschek, Gustav. 1988. *200 Jahre Theater in der Josefstadt 1788–1988*. Anton Schroll & Co., Wien.

Breyer, Blanka. 1938. *Das deutsche Theater in Zagreb 1780–1840*. Jugoslovenska štampa d.d., Zagreb.

Cesarec, Ivan. 1996. »Tri i pol stoljeća hrvatskokajkavske dramske i scenske riječi«, *Kajkaviana Croatica. Hrvatska kajkavska riječ*, ur. Jembrih, Alojz, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, *Kajkaviana*, Donja Stubica, str. 179–208.

Cesarec, Ivan. 2006. »Maksimilijan Vrhovac i sjemenišno kazalište u Zagrebu«, Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegovo djelo. *Zbornik referata sa Znanstvenoga skupa »Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu« u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenoga 2003. u Dvorcu Stubički Golubovec*, Donja Stubica, ur. Jembrih, Alojz. *Kajkaviana*, Donja Stubica, str.

Fancev, Franjo. 1935. »Hrvatski ilirski pokret jest naš autohton pokret«, *Hrvatsko kolo*, knjiga 16, str. 3–58.

Gudel, Vladimir. 1900. *Stare kajkavske drame. Književna studija*. Tisak Dioničke tiskare, Zagreb.

- Hadamowsky, Franz. 1934. *Das Theater in der Wiener Leopoldstadt 1781-1860. Bibliotheks- und Archivbestände in der Theatersammlung der Nationalbibliothek, Kataloge der Theatersammlung der Nationalbibliothek in Wien*, Band 3. Höfels, Wien.
- Jug, Kristina. 2022. *Kazalište na Kaptolu. Anonimne kajkavske dramske adaptacije s kraja 18. i početka 19. stoljeća*. Leykam international, Zagreb.
- Kassowitz-Cvijić, Antonija. 1931. »Hervathi vu Zadaru«, voinicska igra z-trem pokazi od Karola Meizla na hervatzki prenesena vu lettu 1822., *Hrvatska revija*, g. 4, br. 3, str. 172–177.
- Laszowski, Emilij. 1931. »Crtice iz kazališne prošlosti grada Zagreba (1784.–1816.)«, *Narodna starina*, knj. 10, str. 79–95.
- Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*. 1975. Band 6, [Maier] Stefan – Musger August, Verlag der Österr. Akademie der Wissenschaften, Wien, str. 199–200.
- Rommel, Otto. 1952. *Die Alt-Wiener Volkskomödie. Ihre Geschichte vom barocken Welt-Theater bis zum Tode Nestroys*. Anton Schroll, Wien.
- Šojat, Olga. 1942–1943. »Prilog poviesti njemačkoga ‘Varoškog teatra’ u Zagrebu«, *Nastavni vjesnik*, g. 51, br. 3–4, str. 201–210.
- Šojat, Olga, 1962. »Kajkavska drama i razvitak hrvatskoga kazališta«, *Rad JAZU*, knjiga 326, str. 175–184.
- Wurzbach, Constant von. 1867. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Siebenther Theil, Maroevich – Meszlény*, Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, str. 284–288.

HRVATI VU ZADRU, AN ANONYMOUS KAJKAVIAN PLAY

Abstract

The Kajkavian play *Hrvati vu Zadru* ('*Croats in Zadar*') is preserved in the Collection of Manuscripts and Early Printed Books of the National and University Library in Zagreb (composite volume *Igrokazi horvatski i kratka pripovedanja*; shelfmark 3273). It is a translation of the German play (*Militärisches Schauspiel* – a popular play with a military setting but not focused on warfare) *Die Kroaten in Zara* by Karl Meisl (1775–1853), an Austrian civil servant who, alongside Adolf Bäuerle and Joseph Alois Gleich, was one of the principal representatives of Viennese popular theatre prior to Ferdinand Raimund. Meisl's play was printed in Vienna in 1814, performed in the same year at the German Theatre in Zagreb, and translated into Kajkavian in 1822 for the needs of the seminary theatre. The analysis is focused on the 1822 Kajkavian version of the play, and examines its compositional, thematic, and character-related features, and points to the fundamental human values and flaws that are crucial to shaping the play's ideological foundation.

Keywords: Kajkavian drama; Karl Meisl; German theatre